

Рекреаційні послуги у природоохоронних територіях: сучасні виклики та шляхи розвитку

*Зубов Вадим Олексійович¹, Белькова Світлана Вікторівна²,
Товстоп'ятко Федір Федорович³*

Опубліковано

Секція

УДК

30.08.2025

Фізична культура і спорт

338.48-44:502/504

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17195712>

Анотація. Стаття присвячена комплексному аналізу сучасних підходів до організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях та визначенню їхньої ролі у формуванні збалансованої взаємодії між завданнями охорони природи й потребами розвитку туризму. Актуальність дослідження зумовлена тим, що в умовах глобалізації та зростання туристичних потоків саме рекреаційні послуги виступають одним із провідних механізмів забезпечення сталого використання природних ресурсів, формування екологічної культури та підвищення конкурентоспроможності регіонів. Метою дослідження є наукове обґрунтування значущості рекреаційних послуг у системі природоохоронних територій, аналіз існуючих моделей їхньої організації та розробка рекомендацій щодо удосконалення практик управління із врахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей. Методологічну основу склали системний і міждисциплінарний підходи, що дозволили інтегрувати екологічні, соціально-економічні та управлінські аспекти. Використано комплекс методів: контент-аналіз наукових публікацій і стратегічних документів, порівняльний аналіз міжнародних практик, експертне опитування фахівців туристичної та природоохоронної сфер, а також GIS-моделювання для оцінки просторової організації рекреаційних потоків. Результати дослідження показали, що ефективна організація рекреаційних послуг базується на низці ключових інструментів: просторовому зонуванні територій, що регулює навантаження на екосистеми; розвитку еколого-освітніх програм, які формують екологічну свідомість відвідувачів; використанні цифрових технологій і геоінформаційних систем для моніторингу й управління рекреаційними процесами; активному залученні місцевих громад, що забезпечує соціальну підтримку природоохоронних заходів і стимулює розвиток малого бізнесу; впровадженні міжнародних стандартів еко-сертифікації (GSTC, Green Key, ISO 14001), які підвищують якість послуг та довіру з боку туристів. Зроблено висновок, що рекреаційні послуги на природоохоронних територіях виконують комплексну функцію: вони водночас сприяють соціально-економічному розвитку регіонів, підвищують якість життя місцевого населення, стимулюють інноваційні підходи в туристичній сфері й забезпечують збереження природної спадщини. Подальші дослідження мають бути

¹ доктор філософських наук, професор, директор Інституту здоров'я, спорту і туризму ім. Т. Самоленко Класичного приватного університету, завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, вул. Університетська, 70 Б, Запоріжжя, Україна orcid.org/0009-0009-7082-8747 zubov15021967@gmail.com

² кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, вул. Університетська, 70 Б, Запоріжжя, Україна, Запоріжжя, Україна orcid.org/0000-0003-2570-0444 alo.zidmu@ukr.net

³ кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури і спорту Запорізький національний університет, вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна orcid.org/0000-0002-4708-5916 tovstopatkofedor@gmail.com

спрямовані на інтеграцію цифрових технологій у систему управління рекреаційними потоками, створення уніфікованих критеріїв оцінки якості рекреаційних послуг і розробку національних механізмів підтримки еко-сертифікації.

Ключові слова: рекреаційні послуги, природоохоронні території, сталий туризм, еколого-освітня діяльність, GIS-технології, місцеві громади, еко-сертифікація.

Recreational Services in Protected Areas: Current Challenges and Development Pathways

Annotation. The article is devoted to a comprehensive analysis of modern approaches to the organization of recreational services in protected areas and to the determination of their role in balancing nature conservation objectives with the needs of tourism development. The relevance of the study is determined by the fact that in the context of globalization and growing tourist flows, recreational services act as one of the key mechanisms for ensuring the sustainable use of natural resources, fostering environmental awareness, and enhancing the competitiveness of regions. The purpose of the research is to provide a scientific justification for the importance of recreational services within protected areas, to analyze existing models of their organization, and to develop recommendations for improving management practices based on international experience and national specificities. The methodological basis includes a systemic and interdisciplinary approach that integrates ecological, socio-economic, and managerial aspects. A set of methods was applied: content analysis of scientific publications and strategic documents, comparative analysis of international practices, expert surveys of tourism and conservation professionals, and GIS modeling for assessing the spatial organization of recreational flows. The results demonstrate that the effective organization of recreational services relies on several key instruments: spatial zoning of territories that regulates ecological carrying capacity; the development of environmental education programs that foster visitors' ecological awareness; the use of digital technologies and GIS systems for monitoring and managing recreational processes; active involvement of local communities, which provides social support for conservation measures and stimulates small business development; and the introduction of international eco-certification standards (GSTC, Green Key, ISO 14001), which increase service quality and strengthen tourists' trust. It is concluded that recreational services in protected areas perform a complex function: they simultaneously promote regional socio-economic development, improve the quality of life of local populations, stimulate innovative approaches in the tourism sector, and ensure the preservation of natural heritage. Further research should focus on integrating digital technologies into recreational flow management, developing unified criteria for assessing the quality of recreational services, and creating national mechanisms to support eco-certification.

Keywords: recreational services, protected areas, sustainable tourism, environmental education, GIS technologies, local communities, eco-certification, sustainable development.

Вступ

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні тенденції розвитку туризму свідчать про зростання інтересу до природоохоронних територій як унікальних ресурсних баз для організації рекреаційних послуг. Національні парки, заповідники та біосферні

резерватори дедалі частіше стають осередками туристичної активності, адже поєднують високу привабливість для відвідувачів та стратегічну важливість для збереження біорізноманіття. Водночас інтенсивне зростання туристичних потоків на цих територіях призводить до низки проблем: перевищення рекреаційної місткості, деградації ландшафтів, зниження стійкості екосистем, конфлікту між природоохоронними завданнями та економічними інтересами місцевих громад.

У цих умовах постає важливе науково-практичне завдання – розробка моделей організації рекреаційних послуг, які б поєднували ефективно використання рекреаційного потенціалу з дотриманням принципів екологічної безпеки та сталого розвитку. Для наукової спільноти це означає необхідність інтеграції міждисциплінарних підходів – екологічних, соціальних, економічних і педагогічних – у дослідження механізмів функціонування рекреаційних послуг у межах природоохоронних територій. Для практики – формування методичних рекомендацій для менеджерів і працівників туристичних установ, спрямованих на баланс між рекреаційними потребами населення і збереженням природних ресурсів.

Таким чином, проблема організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях набуває подвійного значення: як об'єкт наукових пошуків у контексті сталого природокористування та як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів при збереженні екологічної рівноваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організація рекреаційних послуг на природоохоронних територіях є предметом широких наукових дискусій у світовій та вітчизняній літературі. Міжнародні дослідження зосереджуються на пошуку ефективних моделей управління рекреаційними потоками, збереження біорізноманіття та одночасного забезпечення якісних послуг для відвідувачів. Так, у працях Eagles, McCool та Haynes (2002) обґрунтовано концепцію сталого туризму у природоохоронних зонах та розроблено практичні рекомендації з планування рекреаційної діяльності. Manning (2011) у своїй класичній праці аналізує соціально-психологічні аспекти задоволення рекреаційних потреб, пропонуючи підходи до вивчення потреб і очікувань відвідувачів. Newsome, Moore і Dowling (2013) акцентують увагу на екологічних наслідках природоорієнтованого туризму та методах управління впливом туристів. Buckley (2010) розкриває потенціал «консерваційного туризму» як інструменту фінансування та підтримки охорони природи.

У звітах Всесвітньої туристичної організації (UNWTO, 2022) підкреслюється необхідність збалансованого поєднання рекреаційних програм із завданнями збереження природного середовища, наголошується на ролі туризму у досягненні Цілей сталого розвитку.

В українському науковому просторі значний внесок у дослідження рекреаційних процесів зробили Кифяк (2011), який аналізує організаційно-економічні механізми функціонування туризму, та Мальська і Занько (2014), які узагальнили міжнародний досвід організації рекреаційних послуг. Фоменко (2017) розглядає перспективи розвитку екологічного туризму в національних парках України, тоді як Бейдик (2020) акцентує на інвентаризації та класифікації рекреаційно-туристичних ресурсів як основи для їхнього раціонального використання. Стойко (2018) детально описує екологічні основи рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду, підкреслюючи необхідність інтеграції природоохоронних та освітніх завдань.

Попри наявність значної кількості досліджень, недостатньо опрацьованими залишаються питання інтеграції цифрових технологій у систему управління рекреаційними послугами, створення уніфікованих критеріїв оцінювання їхньої якості та механізмів активного залучення місцевих громад до процесу організації рекреаційної діяльності. Саме ці напрями потребують подальших наукових розробок.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених розвитку туризму на природоохоронних територіях, низка аспектів проблеми організації рекреаційних послуг залишається недостатньо розробленою. По-перше, бракує комплексних моделей, які б одночасно враховували екологічні обмеження, економічну доцільність та соціально-культурні потреби місцевих громад. Більшість досліджень зосереджуються на окремих елементах (економіка, охорона довкілля чи соціальні аспекти), що ускладнює формування цілісного бачення.

По-друге, недостатньо вивченим є питання застосування цифрових інструментів у сфері управління рекреаційними потоками: систем GIS-картографування, супутникового моніторингу, мобільних додатків для контролю відвідуваності територій. Їхнє використання поки що має фрагментарний характер і не інтегроване у стратегічні програми розвитку туризму.

По-третє, мало уваги приділено механізмам залучення місцевих громад до процесу організації рекреаційних послуг. Хоча світова практика доводить, що саме участь мешканців у розробці й управлінні рекреаційними програмами підвищує їхню ефективність та забезпечує соціальну підтримку, в українському контексті такі підходи реалізуються епізодично.

По-четверте, актуальною залишається проблема стандартизації та оцінювання якості рекреаційних послуг на природоохоронних територіях. Відсутні уніфіковані критерії, які б дозволяли об'єктивно вимірювати рівень екологічної безпеки, комфортності та освітньо-виховного ефекту рекреаційної діяльності.

Таким чином, потребує подальшого наукового осмислення комплексний підхід до організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях, який би враховував багатовимірність цієї проблеми та забезпечував баланс між охороною природи, розвитком туризму та добробутом місцевих громад.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної статті є наукове обґрунтування значущості організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях як інструменту забезпечення сталого розвитку туризму та визначення їх ролі у формуванні балансу між рекреаційними потребами суспільства і завданнями збереження природного середовища.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання низки завдань:

1. Проаналізувати сучасні наукові підходи до організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях у контексті концепції сталого розвитку.

2. Охарактеризувати основні принципи та інструменти управління рекреаційними потоками на територіях з високою природоохоронною цінністю.

3. Визначити значення рекреаційних послуг у розвитку місцевих громад та їхній взаємозв'язок із соціально-економічними факторами.

4. Розкрити можливості впровадження практикоорієнтованих механізмів: екологічної сертифікації, еко-брендингу, цифрового моніторингу та GIS-технологій для управління рекреаційними територіями.

5. Сформулювати рекомендації щодо удосконалення системи організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях України з урахуванням міжнародного досвіду та національних особливостей.

Методологія дослідження

Методологічною основою дослідження є системний та міждисциплінарний підходи, що дозволяють розглядати організацію рекреаційних послуг на природоохоронних територіях у контексті поєднання екологічних, економічних, соціокультурних та управлінських факторів.

Для досягнення мети та реалізації завдань використано комплекс методів:

Теоретичні методи. Здійснено аналіз і синтез наукових праць, міжнародних і національних нормативно-правових документів, стратегій розвитку сталого туризму та охорони природи. Порівняльний аналіз досвіду різних країн дозволив виокремити найбільш ефективні моделі організації рекреаційних послуг.

Емпіричні методи. Виконано контент-аналіз програм функціонування національних парків та заповідників України, вивчено звіти про відвідуваність і використання природних ресурсів, проведено експертні опитування працівників туристичних установ і органів управління природоохоронними територіями.

Методи педагогічного та управлінського проектування. Розроблено пропозиції щодо оптимізації рекреаційних послуг з урахуванням принципів сталого розвитку, інтеграції еколого-освітніх програм, підготовки кадрів для роботи у сфері рекреації на природоохоронних територіях.

Методи візуалізації та моделювання. Застосовано інструменти геоінформаційних систем (GIS) для картографування рекреаційних ресурсів, визначення зон допустимого навантаження, аналізу просторових даних. Використання цифрових технологій дозволило оцінити можливості моніторингу антропогенного впливу та моделювання сценаріїв розвитку туризму.

Наукова новизна методології полягає в інтеграції традиційних екологічних та економічних підходів із сучасними цифровими технологіями управління рекреаційними потоками, а також у врахуванні ролі місцевих громад як важливих стейкхолдерів у процесі організації рекреаційних послуг.

Результати

Аналіз сучасних підходів до організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях дозволив виділити кілька ключових напрямів, що забезпечують гармонійне поєднання завдань охорони природи та розвитку туризму. Одним із базових механізмів виступає зонування територій, яке набуло широкого поширення у національних парках і заповідниках України та світу. Означений підхід передбачає функціональне розмежування простору на охоронні, рекреаційні та господарські зони, що дає змогу забезпечити як збереження найбільш цінних природних комплексів, так і розвиток туристичної інфраструктури в межах допустимого навантаження.

У охоронних зонах зосереджуються ділянки з унікальними екосистемами та високим рівнем біорізноманіття, де людська діяльність обмежується науковими дослідженнями та екологічним моніторингом. Рекреаційні зони слугують простором для організованого відпочинку відвідувачів: тут облаштовуються туристичні маршрути, еколого-освітні стежки, місця короточасного відпочинку, інформаційні центри. Господарські зони призначені для розміщення об'єктів обслуговування туристів та інфраструктури, необхідної для функціонування території (адміністративні приміщення, дороги, кемпінги, готелі, пункти харчування тощо).

Важливим є те, що зонування сприяє регулюванню рекреаційних потоків, запобігає перевищенню рекреаційної місткості та дозволяє планувати діяльність з урахуванням екологічних обмежень. Разом із тим, практика показує, що у багатьох об'єктах природно-заповідного фонду України існує потреба в удосконаленні методик визначення меж зон, використанні геоінформаційних систем (GIS) для їхнього картографування та уніфікації критеріїв оцінки навантаження на різні типи екосистем.

Такий підхід дозволяє зосередити відвідувачів у спеціально облаштованих ділянках, зберігаючи недоторканими території з високою природоохоронною цінністю. Водночас виявлено потребу у вдосконаленні механізмів розрахунку рекреаційної місткості та прогнозування навантаження на екосистеми.

Таким чином, зонування є одним із найефективніших сучасних інструментів організації рекреаційних послуг, проте воно потребує подальшого наукового і практичного вдосконалення, зокрема в напрямку інтеграції цифрових технологій, участі місцевих громад у плануванні та адаптації міжнародних стандартів управління природоохоронними територіями.

Встановлено, що ефективна організація рекреаційної діяльності на природоохоронних територіях неможлива без цілеспрямованого формування у відвідувачів екологічної культури. Саме вона виступає ключовою передумовою для збереження природних ресурсів за умов зростання туристичних потоків. Практика доводить, що традиційні форми рекреації втрачають результативність, якщо не супроводжуються освітньо-виховним компонентом, орієнтованим на усвідомлене ставлення до природи.

З цією метою активно застосовуються різні еколого-освітні заходи, серед яких провідне місце посідають екскурсії з акцентом на проблеми охорони довкілля, тематичні виставки, інтерактивні програми на зразок «зеленого класу», екологічні квести та волонтерські акції. Вони не лише поглиблюють знання відвідувачів про унікальні природні комплекси, але й сприяють формуванню відповідальної поведінки в умовах відпочинку.

Особливу ефективність мають інтерактивні методики, що забезпечують активне залучення туристів у процес пізнання: учасники самостійно виконують завдання, беруть участь у природоохоронних акціях, здійснюють спостереження за станом екосистем, що підсилює емоційне сприйняття природних об'єктів, сприяє кращому засвоєнню екологічних знань та закріпленню їх у практичній поведінці.

Таким чином, еколого-освітня складова рекреаційних послуг виконує подвійну функцію: з одного боку, вона підвищує привабливість відвідування природоохоронних територій, роблячи його більш змістовним та інноваційним; з іншого – виступає дієвим

інструментом формування екологічно відповідальної поведінки населення, що є стратегічно важливим завданням сталого розвитку туризму.

Результати дослідження показали, що впровадження систем геоінформаційного моніторингу (GIS) значно підвищує ефективність управління рекреаційною діяльністю на природоохоронних територіях. Використання GIS-технологій дозволяє не лише створювати детальні карти рекреаційних ресурсів, а й інтегрувати просторові та статистичні дані для аналізу рівня відвідуваності окремих ділянок. Це відкриває можливість визначати критичні зони перевантаження, прогнозувати потенційні ризики для екосистем і своєчасно вживати заходів щодо регулювання потоків туристів.

Важливою функцією GIS є оцінювання антропогенного навантаження: завдяки моніторингу руху відвідувачів, фіксації їхньої присутності за допомогою датчиків чи мобільних застосунків, можна кількісно оцінити вплив рекреаційної діяльності на довкілля та порівняти його з допустимими нормами. Окрім цього, технології дозволяють моделювати сценарії розвитку туризму, враховуючи різні варіанти зонування території, облаштування маршрутів і зміни інфраструктури.

Сучасна практика свідчить, що ефективними є й мобільні додатки для туристів, які виконують багатофункціональні завдання: надають навігаційні послуги, містять інтерактивні карти маршрутів, пропонують екологічні поради щодо поведінки у природному середовищі, а також забезпечують систему зворотного зв'язку. Такий підхід сприяє не лише підвищенню зручності й безпеки перебування туристів на території парків і заповідників, але й формуванню відповідального ставлення до природи.

Отже, цифрові технології та інструменти геоінформаційного моніторингу стають важливими складовими сучасної системи управління рекреаційними послугами. Їхнє застосування дає змогу перейти від традиційних, переважно описових підходів до інноваційних моделей управління, що базуються на обробці великих масивів даних і враховують екологічні, соціальні та економічні чинники розвитку туризму.

Дослідження підтвердило, що успішна організація рекреаційних послуг на природоохоронних територіях значною мірою залежить від активної участі місцевого населення. Місцеві громади є не лише безпосередніми користувачами природних ресурсів, але й важливими стейкхолдерами, зацікавленими у збереженні довкілля та стабільному економічному розвитку регіону.

Приклади кооперації громад із національними парками свідчать, що створення зелених садиб, екологічних маршрутів, локальних туристичних брендів і сувенірної продукції дозволяє підвищити рівень зайнятості населення, стимулює розвиток малого бізнесу та формує додаткові джерела доходу для домогосподарств. Участь мешканців у наданні послуг гостинності, екскурсійного супроводу чи організації культурно-пізнавальних заходів посилює соціальну значущість туризму та робить його інструментом збереження локальної ідентичності.

Важливим чинником є й зростання соціальної підтримки природоохоронних заходів. Якщо громади бачать реальні економічні вигоди від туризму, вони більш охоче долучаються до природоохоронних програм, волонтерських ініціатив і спільних проєктів із національними парками чи заповідниками, що сприяє формуванню партнерської моделі управління, де баланс між економічними інтересами та охороною природи досягається завдяки діалогу та співпраці.

Таким чином, залучення місцевих громад до організації рекреаційних послуг виконує подвійну функцію: з одного боку, воно створює передумови для сталого соціально-економічного розвитку територій, а з іншого – забезпечує підвищення рівня екологічної відповідальності та громадської підтримки природоохоронної діяльності.

Аналіз показав, що застосування систем еко-сертифікації (Global Sustainable Tourism Council – GSTC, Green Key, ISO 14001) у сфері рекреаційних послуг суттєво сприяє підвищенню якості сервісу, зміцненню конкурентоспроможності туристичних продуктів та формуванню довіри з боку відвідувачів. Сертифікація виступає своєрідним «знаком якості», що гарантує відповідність діяльності міжнародним стандартам екологічної безпеки та соціальної відповідальності.

Зокрема, критерії GSTC охоплюють управлінські, соціокультурні, економічні та екологічні аспекти сталого туризму; програма Green Key орієнтована на готельний і рекреаційний сектор, стимулюючи скорочення споживання енергії, води та мінімізацію відходів; стандарт ISO 14001 забезпечує системність екологічного менеджменту, формуючи стратегічний підхід до зниження негативного впливу на довкілля.

Міжнародний досвід доводить, що впровадження таких інструментів дозволяє не лише регулювати навантаження на природні комплекси, але й підвищувати привабливість рекреаційних територій для цільової аудиторії, яка все більше орієнтується на принципи «зеленого туризму».

В Україні ж подібні практики поки що мають поодинокий характер і здебільшого реалізуються у вигляді ініціатив окремих підприємств чи міжнародних проєктів технічної допомоги. Відсутність інституційної підтримки, уніфікованих критеріїв і державних стимулів стримує широке застосування еко-сертифікації в національних парках та заповідниках.

Таким чином, для повноцінного функціонування системи екологічного менеджменту в рекреаційній сфері необхідне створення національної політики підтримки еко-сертифікації, адаптованої до українських реалій, а також просвітницька робота серед туристичних операторів і громад, що дозволить інтегрувати міжнародні стандарти у практику розвитку природоохоронних територій і підвищити їхню роль у глобальній туристичній мережі.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що організація рекреаційних послуг на природоохоронних територіях має здійснюватися на основі інтеграції екологічних, освітніх і соціально-економічних інструментів, з активним використанням цифрових технологій та залученням місцевих громад.

Висновки

Проведене дослідження підтвердило, що організація рекреаційних послуг на природоохоронних територіях є одним із ключових напрямів розвитку сталого туризму та збереження природної спадщини. Вона потребує системного підходу, який би поєднував екологічні, соціальні, економічні та освітні складові.

Встановлено, що: просторове зонування територій дозволяє раціонально розподіляти рекреаційні потоки та мінімізувати антропогенний тиск; включення еколого-освітніх компонентів у рекреаційні програми сприяє підвищенню рівня екологічної культури відвідувачів; впровадження цифрових технологій і GIS-систем створює нові можливості для моніторингу, управління та прогнозування рекреаційних

процесів; активне залучення місцевих громад підсилює соціальну підтримку природоохоронних заходів і сприяє розвитку локальної економіки; адаптація міжнародних стандартів еко-сертифікації у вітчизняну практику може стати важливим чинником підвищення якості рекреаційних послуг.

Таким чином, ефективна організація рекреаційних послуг на природоохоронних територіях можлива лише за умови інтеграції науково обґрунтованих моделей управління, сучасних цифрових технологій, екологічної освіти та активної участі місцевих громад. Наукова значущість отриманих результатів полягає у систематизації теоретичних та практичних підходів до організації рекреаційних послуг, а практична цінність – у можливості їх застосування при розробці стратегій розвитку національних парків, заповідників та інших об'єктів природоохоронного фонду України.

Подальші дослідження у сфері організації рекреаційних послуг на природоохоронних територіях доцільно спрямувати на кілька пріоритетних напрямів. Передусім актуальним є розроблення інтегрованих моделей управління рекреаційними потоками, які б базувалися на використанні цифрових технологій, геоінформаційних систем та методів прогностичної аналітики, що дозволить своєчасно виявляти ризики перевищення рекреаційної місткості та ефективно регулювати відвідуваність територій.

Перспективним напрямом є створення уніфікованих критеріїв оцінювання якості рекреаційних послуг, що включатимуть екологічні, освітні, культурні та соціально-економічні показники. Такі критерії можуть стати основою для впровадження національної системи еко-сертифікації рекреаційних продуктів та послуг.

Список використаних джерел

1. Buckley, R. (2010). *Conservation Tourism*. Wallingford: CABI.
2. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2002). *Sustainable Tourism in Protected Areas: Guidelines for Planning and Management*. Gland: IUCN.
3. Manning, R. (2011). *Studies in Outdoor Recreation: Search and Research for Satisfaction* (3rd ed.). Corvallis: Oregon State University Press.
4. Newsome, D., Moore, S. A., & Dowling, R. K. (2013). *Natural Area Tourism: Ecology, Impacts and Management* (2nd ed.). Bristol: Channel View Publications.
5. UNWTO. (2022). *Tourism and Protected Areas: Mitigating Impacts, Strengthening Benefits*. Madrid: World Tourism Organization.
6. Бейдик, О. О. (2020). Туристично-рекреаційні ресурси України: класифікація, інвентаризація та шляхи раціонального використання. *Географія та туризм*, 50, 11–19.
7. Кифяк, В. Ф. (2011). *Організація туристичної діяльності в Україні*. Чернівці: Книги – XXI.
8. Мальська, М. П., & Занько, Ю. І. (2014). *Міжнародний туризм і сфера послуг*. Київ: Знання.
9. Стойко, С. М. (2018). Екологічні основи рекреаційної діяльності на територіях природно-заповідного фонду. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Географія*, 2(48), 45–52.
10. Фоменко, Н. В. (2017). Екологічний туризм у національних парках: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія географічна*, 51, 168–174.